

УДК 343

СЕЛЕЗНЬОВА О.М., кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
ПВНЗ “Буковинський університет” (м. Чернівці)

НОРМАТИВНІ ДЕФІНІЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРАВІ

Анотація. У статті розглядаються поняття та онтологічні особливості нормативних дефініцій в інформаційному праві. Автором пропонується класифікація та перелік функцій нормативних дефініцій. На основі наукового аналізу конкретизуються проблеми понятійно-категоріального апарату інформаційного права та визначаються основні шляхи їх подолання.

Ключові слова: нормативна дефініція, вимоги до нормативних дефініцій, класифікація нормативних дефініцій, функції нормативних дефініцій, понятійно-категоріальний апарат інформаційного права.

Аннотация. В статье рассматриваются понятие и онтологические особенности нормативных дефиниций в информационном праве. Автором предлагается классификация и перечень функций нормативных дефиниций. На основании научного анализа конкретизируются проблемы понятийно-категориального аппарата информационного права и определяются основные пути их преодоления.

Ключевые слова: нормативная дефиниция, требования к нормативным дефинициям, классификация нормативных дефиниций, функции нормативных дефиниций, понятийно-категориальный аппарат информационного права.

Summary: The article discusses the concept of legal definition and ontological features of legal definitions in information law. An author offers classification and list of functions of normative definitions. On the basis of scientific analysis the problems of conceptual and categorical framework of informative right are specified and the basic ways of their overcoming are determined.

Keywords: a legal definition, requirements for legal definitions, classification of legal definitions, function of legal definitions, categorical framework of information law.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань науки інформаційного права є створення якісного, чіткого та узгодженого, понятійно-категоріального апарату інформаційного права. Однак, беручи до уваги те, що інформаційне право перебуває у стані становлення, а акти інформаційно-правової тематики приймалися законодавцем у різний час і швидкість формування інформаційних відносин у суспільстві не відповідає швидкості їх нормативного закріплення, у інформаційному законодавстві (у його широкому розумінні) спостерігається термінологічний дисбаланс, неузгодженість категорій, багатозначне трактування понять, необґрунтована відсутність важливих для регламентації інформаційних відносин дефініцій і т.п. Подібна ситуація зумовлює актуалізацію дослідження проблем лінгвістично-термінологічного змісту категорій та визначення узагальнених понять у нормативно-правових актах. Про якість зазначеного можна говорити лише у тому разі, якщо акти містять у своєму складі норми-дефініції, які визначають базис для упорядкування інформаційних відносин. Значення таких норм дуже вагомим, оскільки “відповідно до системного галузевого і міжгалузевого характеру понять, дефініції інституту, галузі та законодавства в цілому покликані виконувати ієрархічну системо- і структуроутворювальну функцію у викладі регулятивних норм” [1, с. 64]. Головним чином, це стосується предметних галузей права, які тільки-но створюються, таких як інформаційне право.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище дефініції досить ґрунтовно вивчалось теорією держави і права. Свою увагу на нього звертали такі науковці, як Л.Ф. Апт, М.М. Вопленко, Р.І. Марусенко, Т.С. Подорожна, О.Ф. Скакун, Л.Н. Ушакова, А.В. Хворостянкіна, М.В. Чінова та інші. Стосовно ситуації в інформаційному праві, то певні аспекти термінологічного характеру були досліджені в працях О.А. Баранова, І.Л. Бачило, В.М. Брижка, Т.А. Костецької, І.М. Сопілко та деяких інших. Разом з тим, залишаються маловивченими теоретико-онтологічні особливості нормативних дефініцій та є відкритим питання належного формування понятійно-категоріального апарату інформаційного права.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити поняття та онтологічні особливості нормативних дефініцій в інформаційному праві, розробити класифікацію та визначити перелік функцій таких дефініцій, а також запропонувати шляхи подолання існуючих проблем термінологічного характеру.

Виклад основних положень. Варто одразу зазначити, що в науковій літературі дефініції правових явищ називають по-різному: “законодавча дефініція” (Т.С. Подорожна [2], А.В. Хворостянкіна [3]), “правова дефініція” (М.М. Вопленко [4], Л.М. Ушакова [5]), “легальна дефініція” (М.В. Лошкарєв [6], М.В. Чінова [7]), значно рідше – “нормативна дефініція” (Р.І. Марусенко [8]).

На нашу думку, доцільнішим є використання терміну “нормативна дефініція” – на протизагагу терміну “доктринальна дефініція”. Термін “законодавча дефініція” значно звужує зміст поняття, оскільки обмежує його рамками закону, а проте, наявність дефініцій можемо спостерігати і в інших нормативно-правових актах. У той же час, термін “правова дефініція” розширює зміст поняття, виводячи його за межі нормативно-правових актів. Диференціація дефініцій на доктринальні та нормативні забезпечує адекватне тлумачення термінів. Так, під *доктринальною дефініцією* ми розуміємо науково виважене поняття, що містить характерні ознаки певного інформаційно-правового явища, та спрямоване на пояснення, навчання і можливе нормативне закріплення у майбутньому. *Нормативна дефініція* – це встановлена у нормативно-правовому акті норма, яка містить поняття, що характеризує інформаційно-правове явище за допомогою однієї визначальної, або кількох характерних ознак, з метою забезпечити однакове розуміння терміну у процесі застосування положень відповідного нормативно-правового акту.

Наукою розроблені *вимоги до нормативних дефініцій*, які в ідеалі мають забезпечити належну якість понять будь-яких галузей права, у тому числі й інформаційного права. Наприклад, згідно з думкою В. Косовича, нормативна дефініція має: відображати тільки суттєві (з правовим значенням) ознаки узагальнених явищ, бути повною, однозначною, адекватною, короткою, не містити термінів, які використовуються у понятті, та формально невизначених (оціночних) термінів, натомість містити ознаку, що властива тільки даному поняттю, не суперечити нормальному значенню. Більше того, така дефініція не може бути заперечуючою та не розкриватися через невідоме [9, с. 48].

Крім зазначених загальнотеоретичних вимог до нормативних дефініцій в інформаційному праві, на наш погляд, ще слід взяти до уваги такі, як: 1) відповідний зміст з позиції інформаційного права; 2) з огляду на швидкий розвиток інформаційних відносин, відповідність дефініції вимогам часу; 3) наукову обґрунтованість дефініцій інформаційного права, оскільки багато із них потребують текстового формулювання на основі консультацій фахівців технічних та комп’ютерних спеціальностей.

Наявність нормативних дефініцій сприяє чіткому сприйняттю змісту нормативно-правових актів, забезпечує тенденцію до формування понятійно-категоріального апарату інформаційного права, а також дає можливість однакового тлумачення відповідних термінів. Але це стає можливим за умов дотримання вищезгаданих вимог, а також правильного розміщення у нормативно-правових актах. Ми не погоджуємося з позицією [10, с. 40], що нормативні дефініції найдоцільніше розміщувати в преамбулах. Також вважаємо, що не є правильним подавати дефініції у першій статті певного закону і при цьому вказувати “у цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні”, як це, приміром, робиться у Законі України “Про інформацію” в редакції від 13 січня 2011 року № 2938-VI (ч. 1 ст. 1). Якщо йти за логікою такої вказівки, то можна припустити, що значення дефініцій з тою ж самою назвою є відмінним для інших законів та підзаконних актів. Така ситуація є неприпустимою, якщо є прагнення сформувати такий понятійно-категоріальний апарат інформаційного права, який буде узгодженим та сприятиме однаконому трактуванню термінів у всіх нормативно-правових актах.

Тому, найкращим варіантом розміщення нормативних дефініцій у нормативно-правових актах, і в актах інформаційно-правового спрямування зокрема, є подання їх при першій згадці в нормативно-правовому акті відповідною статтею згідно переліку, і не виділяти окремо у першу статтю. До слова, такий підхід був використаний при розробці Закону України “Про доступ до публічної інформації” від 13 січня 2011 року № 2939-VI, коли після наведення класифікації інформації з обмеженим доступом (ч. 1 ст. 6), послідовно надаються дефініції конфіденційної інформації (ч.1 ст. 7), таємної інформації (ч. 1 ст. 8) та службової інформації (ч. 1 ст. 9).

У цьому контексті, зазначимо також, що є зайвим виділення в Конституції України норми про право на інформацію в окрему статтю, як це деколи пропонується в літературі [11, с. 279]. Як відомо, від перестановки доданків сума не змінюється. Для чого переставляти норми місцями, коли їх зміст залишається тим самим? Не заперечуючи певного теоретичного значення такої дії (більшої системності в переліку прав людини і громадянина, виокремлення в якості “самостійного” права тощо), у практичному аспекті вона зумовить певний формалізм, не вплине на застосування норми та ніяким чином не покращить реалізацію цього права.

Продовжуючи розглядати дефініції в інформаційному праві, обумовимо *підстави* їхнього наведення у нормативно-правових актах. Крім забезпечення адекватного й однакового тлумачення термінів, а також певного професійно-освітнього значення, необхідно взяти до уваги і той аспект, що нормативна дефініція пояснює значення терміну і для людей, що не мають юридичної освіти (тобто не є спеціалістами), проте бажають оволодіти змістом нормативно-правового акту. В юриспруденції на останню підставу формулювання дефініцій немає однозначного погляду. Так, Р.І. Марусенко вважає, що “пояснення змісту спеціально-юридичного терміна, маловідомого особам, які не займаються юридичною діяльністю, як мета формулювання в законі дефініцій, не повинне бути підставою формулювання дефініцій” [8, с. 38], тоді як Л.Ф. Апт таку підставу визнає, оскільки “людині в різній і мінливій сукупності ознак вельми складно з самого початку зрозуміти досліджувані явища, процеси в повному обсязі та у всій сукупності складових їх елементів і зв’язків” [12, с. 11]. Ми підтримуємо останню із зазначених позицій, оскільки нормативно-правові акти, в тому числі і закони, створюються в першу чергу для народу і будь-яка людина має право ознайомитися із документом, що регламентує її права та регулює відповідні суспільні відносини, чому законодавець і має сприяти.

Такому ознайомленню значно допомагають наведені у акті дефініції, які розкривають зміст того чи іншого поняття. Розуміючи, в якому значенні вживає законодавець певну категорію, людині легше орієнтуватися у наступних нормах актів, що використовують у своєму змісті цю категорію. Особливу роль ця підстава відіграє для нормативних дефініцій в інформаційному праві. Складне тлумачення термінів інформаційно-правового спрямування робить тяжким розуміння певних понять навіть юриста, не кажучи вже про людину без спеціальних знань. Такий стан речей виводить пояснення категорій як підставу формулювання для нормативних дефініцій на одне з перших місць в системі таких підстав.

Нормативні дефініції в інформаційному праві не є однорідними. Якщо проаналізувати нормативні джерела інформаційного права, можна побачити, що дефініції різняться за своїм виглядом та структурою. Систематизуємо їх.

Класифікацію нормативних дефініцій інформаційного права складають такі види:

1) за кількістю слів у назві нормативної дефініції:

- моністичні – назва нормативної дефініції складається з одного слова (“документ”, “інформація”, “вчений”);

- дуалістичні – у назві нормативної дефініції міститься словосполучення, яке передбачає наявність двох слів (“захист інформації”, “інформаційна продукція”, “соціологічна інформація”);

- складні – структура назви нормативної дефініції має у своєму складі три і більше слів (“інформація про фізичну особу”, “засоби масової інформації”, “запит на інформацію”);

2) за характером нормативної дефініції:

- загальні – розкривають зміст поняття, яке не носить спеціального характеру і є загальним у юриспруденції (“суб’єкт владних повноважень – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, інший суб’єкт, що здійснює владні управлінські функції відповідно до законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень” – п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про інформацію”);

- спеціальні – терміни носять спеціальний (інформаційно-правовий) характер (“публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб’єктами владних повноважень своїх обов’язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб’єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації” – ч. 1 ст. 1 Закону України “Про доступ до публічної інформації”);

3) в залежності від того, де містяться складові нормативної дефініції:

- прямі – нормативна дефініція повністю розкриває свій зміст у відповідному нормативно-правовому акті (“статистична інформація – документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства” – ч. 1 ст. 18 Закону України “Про інформацію”);

- відсилочні – нормативні дефініції, які розкриття частини свого змісту передбачають або в іншому нормативно-правовому акті (“податкова інформація – сукупність відомостей і даних, що створені або отримані суб’єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності і необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому Податковим кодексом України” – ч. 1 ст. 16 Закону України “Про інформацію”), або в іншій статті того ж нормативно-правового акту, де сформульована нормативна дефініція (“таємна

інформація – інформація, доступ до якої обмежується відповідно до частини другої статті 6 цього Закону, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі” – ч. 1 ст. 8 Закону України “Про доступ до публічної інформації”);

4) за складністю побудови змісту нормативної дефініції:

- прості – зміст нормативної дефініції зовні виражається у формі одного, логічного і граматично правильного речення, яке визначає одну (деколи – дві) характерні ознаки (“конфіденційна інформація – інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб’єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов” – ч. 1 ст. 7 Закону України “Про доступ до публічної інформації”);

- перелікові – зміст нормативної дефініції подається у формі переліку явищ, ознак, особливостей, складових тощо (“інформація про стан довкілля (екологічна інформація) – відомості та/або дані про: стан складових довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими; фактори, що впливають або можуть впливати на складові довкілля (речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні, угоди в галузі навколишнього природного середовища, політику, законодавство, плани і програми); стан здоров’я та безпеки людей, умови життя людей, стан об’єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля; інші відомості та/або дані” – ч. 1 ст. 13 Закону України “Про інформацію”).

На підставі розглянутих положень про нормативні дефініції інформаційного права та їх класифікації, визначимо *функції нормативних дефініцій*. Ними є:

1) описова – за допомогою чітко сформульованого поняття робиться опис певного інформаційно-правового явища;

2) пояснювальна – відбувається трактування інформаційно-правового явища шляхом з’ясування усіх його характерних ознак або особливостей;

3) наукова – базуючись на закріпленому у нормативному полі понятті, обумовлюються негативні та позитивні якості даного терміну з наукової точки зору;

4) технічна – застосування нормативної дефініції у нормативно-правових актах інформаційного спрямування відображає вимоги законодавчої техніки до нормативно-правового акту;

5) інтерпретаційна – розробка нормативних дефініцій, які відповідають певним правилам їхньої побудови та є адекватними у сприйнятті змісту норм всіх нормативно-правових актів, а не тільки того, де міститься подібна дефініція, зумовлює однакове тлумачення понять;

6) навчальна – існування нормативних дефініцій сприяє вивченню інформаційно-правових явищ студентами та усіма бажаними, оскільки значно полегшує ознайомлення із нормативно-правовим актом.

Як бачимо, роль нормативних дефініцій в інформаційному праві є достатньо вагомою, і здавалося б, що законодавець докладе максимум зусиль для їх належної розробки. Однак на сьогодні спостерігаємо досить багато неузгодженостей, що значно погіршують стан понятійно-категоріального апарату інформаційного права. Науковці неодноразово вказують на проблеми у сфері термінології. Здійснивши аналіз наукових джерел, зазначені проблеми ми поділяємо на такі групи:

1) відсутність у нормативно-правових актах понять інформаційно-правових явищ, існування яких заперечувати не уявляється можливим, через те, що вони є наслідком сучасного світу, відповідають своєму часу та функціонують об’єктивно; більше того,

такі поняття досить часто є науково розробленими. Приміром, як зазначає О. Шайтан, “немає місця поняттю “суверенна інформаційна територія”, ...також не існує офіційного визначення поняття інформаційного суверенітету” [13, с. 74, 76];

2) існування певних понять без формулювання їхньої дефініції. Так, Т.А. Костецька пише, що “чинне законодавство містить таку категорію, як “електронні засоби масової інформації” (ст. 1 Закону України “Про захист суспільної моралі”) без конкретного її тлумачення” [11, с. 280];

3) неузгодженість групи понять. Зокрема, В.М. Брижко відзначає, що “у чинному законодавстві України щодо суб’єктів інформаційних відносин застосовуються такі різні за змістом поняття, як “людина”, “громадянин” або “особа” [14, с. 40];

4) необхідність уніфікації понять інформаційного права. Наприклад, на думку І.М. Сопілко, “уніфікацію понять інформаційного права, що визначають можливості і процедури отримання інформації органами державної влади, треба починати з того, що будь-які процедури отримання інформації органами державної влади визначати загальним терміном “отримання інформації” [15, с. 131].

Шляхами подолання зазначених проблем, на наш погляд, можуть бути:

- належна підготовка законопроектів інформаційно-правової тематики на предмет застосування дефініцій та їхнього формулювання на підставі консультацій філологів, фахівців з інформаційного права, спеціалістів технічного та комп’ютерного спрямування;

- активне використання законодавцем надбань науки інформаційного права з метою якнайширшого охоплення правовою сферою регулювання існуючих інформаційних відносин та закріплення за термінами офіційного поняття у формі нормативної дефініції;

- внесення змін у чинні нормативно-правові акти, які полягатимуть у розширенні норм, що містять відповідні терміни (внесення нормативної дефініції для пояснення існуючого терміну);

- проведення систематизації існуючих у нормативно-правових актах термінів та обумовлення їхнього однакового застосування.

Разом з тим, найоптимальнішим варіантом побудови понятійно-категоріального апарату інформаційного права є розробка Інформаційного кодексу України, в якому відбудеться узгодження та уніфікація понять, введуться нові, що є необхідними для регламентації інформаційних відносин, а також забезпечиться однакове трактування термінів.

Висновки.

Нормативні дефініції відіграють досить суттєву роль при побудові такої системи інформаційного законодавства (у його широкому розумінні), яка б відповідала вимогам часу, була узгодженою з іншими нормативно-правовими актами та обумовлювала однозначне та адекватне розуміння термінів інформаційно-правової тематики. Теоретичне обґрунтування особливостей сутності та підстав введення нормативних дефініцій у нормативне поле забезпечує законодавця науковою основою, що дає можливість належної розробки проекту нормативно-правового акту. Тому нами була запропонована класифікація нормативних дефініцій за чотирма критеріями, а також визначено перелік функцій таких дефініцій. Проаналізувавши наукові джерела, систематизовано основні проблеми термінологічного характеру в інформаційному праві, зумовлені недостатньою увагою до нормативних дефініцій, та визначено основні шляхи подолання цих проблем. Найоптимальнішим рішенням у такій ситуації стала б розробка та прийняття Інформаційного кодексу України.

Використана література

1. Апт Л.Ф. Методические рекомендации по формированию понятийного аппарата законопроекта / Л.Ф. Апт, Т.А. Дорофеева // Юридический вестник. – 2009. – № 3-4. – С. 64-70.
2. Подорожна Т.С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 – “Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень” / Т.С. Подорожна. – К., 2009. – 20 с.
3. Хворостянкіна А.В. Законодавчі дефініції в правових системах континентального та загального права: порівняння методологічного підходу / А.В. Хворостянкіна // Наукові записки. – Т. 90. – (Юридичні науки). – К., 2009. – С. 13-16.
4. Вопленко Н.Н. Правовые дефиниции в современном российском законодательстве / Н.Н. Вопленко // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2001. – № 1. – С. 64-71.
5. Ушакова Л.Н. Дефиниция как нетипичное правовое средство законодательной техники : автореф. дис. на соискание учен. степени кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 – “Теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве” / Л.Н. Ушакова. – Тамбов, 2009. – 22 с.
6. Лошкарев Н.В. К вопросу о классификации легальных дефиниций / Н.В. Лошкарев // Юридическая наука. – 2013. – № 3. – С. 28-32.
7. Чиннова М.В. Дефиниции и их использование в нормативно-правовых актах : дис. на соискание учен. степени кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 – “Теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве” / М.В. Чиннова. – М., 2004. – 177 с.
8. Марусенко Р.І. Формулювання дефініцій у правовій доктрині та практиці законотворення / Р.І. Марусенко // Право і громадянське суспільство. – 2012. – № 1. – С. 35-45.
9. Косович В. Правові дефініції як засіб забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів України / В.Косович // Вісник Львівського університету. – (Серія юридична). – 2013. – Вип. 57. – С. 43-52.
10. Законодательная дефиниция : логико-гносеологические, политико-юридические, морально-психологические и практические проблемы ; под ред. В.М. Баранова, П.С. Пацуркивского, Г.О. Матюшкина. – Нижний Новгород : Юридическая техника, 2007. – 1456 с.
11. Костецька Т.А. Категоріально-понятійні аспекти чинного законодавства України у сфері інформаційних відносин / Т.А. Костецька. – (Альманах права. Праворозуміння та право реалізація : від теорії до практики). – К., 2011. – Вип. 2. – С. 278-281.
12. Апт Л.Ф. Легальные определения в законодательной и судебной практике : монография / Л.Ф. Апт. – М. : Российская академия правосудия, 2010. – 230 с.
13. Шайтан О. Понятійно-категоріальний апарат інформаційної безпеки держави у гуманітарній сфері / О. Шайтан // Юридичний журнал. – 2012. – № 4. – С. 74-76.
14. Брижко В.М. Про узгодженість понять у сфері інформаційного права / В.М. Брижко // Правова інформатика. – 2009. – № 1 (21). – С. 39-45.
15. Сопілко І.М. Формування підходів до уніфікації понятійно-категоріального апарату інформаційного права / І.М. Сопілко // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 126-132.

~~~~~ * * * ~~~~~